

C. van der Leest, Wereldlijk spreken over God

In: Radix, 9^e jrg. no.3, juli 1983, p.162-174; uitgave van het Geref.Wetenschappelijk Genootschap

1 Inleiding

In 1978 is van de hand van L. Wierenga bij De Vuurbaak te Groningen verschenen: *De Heidelbergse Katechismus in het Nederlands van nu*. In 1982 is bij dezelfde uitgever een vervolg uitgekomen, nu op naam van J. Wiegel en L. Wierenga: *De Nederlandse Geloofsbelijdenis in gewoon nederlands vertaald*. Graag wil ik dit boekje door het nu volgende onder uw aandacht brengen. De bedoeling van m'n verhaal is niet een kritische bespreking van het geheel te geven. Dat ligt m.i. meer op het terrein van een filologisch onderlegde theoloog of een theologisch onderlegde filoloog. Ik ben geen van beide. Als predikant draag ik wel de door Wiegel-Wierenga weergegeven inhoud uit, terwijl ik daardoor eveneens een actief hanteerder van de taal ben. Om die beide redenen voel ik me sterk betrokken bij de bovengenoemde uitgave. En laat ik het maar meteen zeggen: Ik ben bijzonder blij met het boekje. De bedoeling van m'n verhaal is om dat onder woorden te brengen. Daarbij wil ik dan tegelijk kritische aandacht geven aan de opvatting van de gereformeerde vrijgemaakte synode van Kampen 1975 over het vertalen van oude kerkelijke teksten. Die staat namelijk haaks op de benadering van Wiegel-Wierenga en betekent voor een deel ook een breuk met wat vroeger op dit gebied gaande was.

2 Geloof ook talig integreren in de werkelijkheid

Waarom ik zo blij ben met het boekje van Wiegel-Wierenga? Laat ik het zo formuleren: Omdat zij erin geslaagd zijn in talig opzicht wereldlijk over God te spreken. Dat wil zeggen, ze gebruiken termen en konstrukties, die in de niet-kerkelijke wereld om ons heen gemeengoed zijn. Uit hun hantering van de taal als zodanig valt dan ook weinig of niets af te leiden ten aanzien van de vraag, welk onderwerp in hun uitgave aan de orde is. Voor een antwoord hierop moet je helemaal afgaan op de weergegeven inhoud.

Letten we op de gebruikelijke kerkelijke teksten, maar evengoed op talloze preken, dan ligt dat anders. Die worden immers gekenmerkt door het gebruik van 'kerktaal'. In de genoemde uitgave wordt dit begrip omschreven 'als een groepstaal van kerkmensen, bestaande uit een hecht systeem van stereotiepe vormen en konstrukties die niet mee-ontwikkeld zijn met het gewone, natuurlijke nederlands, en die alleen gebruikt worden op godsdienstig gebied' (Wiegel-Wierenga, 1982, p. 8). Het gevolg hiervan is: Als je deze taal beluistert, weet je al bij voorbaat dat een godsdienstig onderwerp aan de orde is, ook zonder dat je je verder verdiept in wat bedoeld wordt. Ik kan het nog anders zeggen: Alleen al door de talige vormgeving van kerkelijke teksten en toespraken wordt bereikt, dat kerkmensen in een gewijde sfeer komen, wat dat dan ook moge zijn.

Daar heb ik grote moeite mee. Om verschillende redenen. Eén belangrijk bezwaar wil ik hier noemen: Als we kerktaal gebruiken, zijn de termen en uitdrukkingen waarmee we over God spreken een soort zwerfstenen te midden van de woorden waarmee we het hebben over de rest van de werkelijkheid. Als gevolg daarvan wordt onze relatie met God ook zo maar een apart terrein, min of meer los van onze verdere relaties. Maar een kenmerk van de gereformeerde overtuiging is toch, dat de band met God in het geheel van ons bestaan geïntegreerd is/hoort te zijn. In de lijn daarvan ligt, naar m'n stellige mening, dat een apart godsdienstig jargon met de daarbij horende wijding uitgebannen dient te worden. Mijn ideaal is dat in één adem gepraat kan worden over de gehouden vakantie, de gekochte potten en pannen en de redding door Christus, dus zonder dat je in talig opzicht hoeft over te schakelen.

3 Een vergelijking met poëzie

In dit verband is het illustratief met Schultz (1964, p. 378-379) te verwijzen naar een bepaalde passage uit de werken van Max Frisch. Net zoals ik het ideaal vind dat de taal van de godsdienst zich niet onderscheidt van de huis-, tuin- en keukentaal, zo vindt Frisch het mooie van veel poëzie van Bertold Brecht, dat daarin een talige penetratie plaatsvindt van de wereld die ons omringt (Frisch, 1974): 'Ik behoef, om zijn gedicht te ervaren, niet eerst een beetje verdoofd of moe te zijn - een toestand die zovelen voor innerlijk aanzien. Het blijft een gedicht, ook als ik het in de keuken zeg: zonder kaarsen, zonder strijkkwartet en oleander. Het gaat mij aan. En bovenal: ik hoef niets te vergeten om het serieus te kunnen nemen. Het veronderstelt geen speciale stemming; het heeft ook geen andere stemming te vrezén. Het merendeel van wat voor poëzie doorgaat wordt tot krasse ironie, als ik het maar een enkele dag lang met mijn eigen leven confronteer ... Brecht heeft een gedicht voorgelezen: schuchter, niet verkrampt, hij is er voor en er na dezelfde, zijn stem is zacht, zonder verandering in de klank van zijn tongval, bijna lispelend, maar duidelijk en precies, vooral in het ritme, schijnbaar zonder accentuering, zakelijk, woorden tonend zoals men kiezelstenen toont of stoffen, of andere dingen die voor zichzelf moeten spreken: de houding van een man die, zijn sigaar rokend, gedwongen is een tekst voor te lezen, eenvoudig omdat niet iedereen die tekst in handen heeft; ongeveer zoals men een brief voorleest: mededelend. En het stoort niet, als de bel gaat, als er nieuw bezoek komt of als de dochter des huizes, omdat er geen andere weg is, door de kamer loopt' (Frisch, 1974, p. 223, 225-226; geciteerd in de vertaling van Schultz, 1964, p. 379).

Kortom, volgens Frisch is de taal van Brecht's gedichten in harmonie met de meer banale werkelijkheid, waarin die gedichten worden uitgesproken. Op dezelfde manier moet de taal op het kerkelijke terrein niet uit de toon vallen in vergelijking met de taal daarbuiten. Op het moment is dat nog wel zo. Alleen al als je naar de woorden en wendingen van onze formulieren (ook die in het zo genoemde 'hedendaags Nederlands'; zie hiervoor *Van Credo tot Amen*) luistert, ben je geneigd onzichtbaar de handen te vouwen (deze uitdrukking trof ik aan in Bartholomäus, 1974, p.24). Natuurlijk, als we tot ons door laten dringen wat God ons allemaal bekendmaakt, dan zijn gevouwen handen beslist op hun plaats. Maar de verwoording van die goddelijke bekendmakingen moet met alle vezels verbonden zijn met de verwoording van algemeen-menselijke zaken. Op die manier laten we het dan al blijken, dat de realiteit van Gods werk door Christus voor ons, kerkmensen, vervlochten is met de werkelijkheid waarmee we in het alledaagse leven te doen hebben.

4 De Kamper synode van 1975 over de taal in de kerk

Ondertussen heb ik in het bovengenoemde lang niet iedereen binnen de gereformeerde vrijgemaakte kerken naast mij. Om dat duidelijk te maken, eerst iets vooraf: Door de generale synode van Hattem 1972/73 waren deputaten benoemd met als opdracht verder te gaan met de overzetting van ons kerkboek in 'hedendaags Nederlands'. Al gauw bleek, dat onder deze deputaten een diepgaand verschil van mening bestond 'ten aanzien van het taalgebruik en de vraag wat taalkundige modernisering inhoudt'. Een deel van de deputaten wilde verder werken in de lijn die tot dan toe gevolgd was en waarvan de *Heidelbergse Catechismus in hedendaags Nederlands* het eerste produkt was. De andere deputaten vatten (op instigatie van de filologen J. Wiegel en L. Wierenga!) hun opdracht op 'als een vertaal-opdracht: de inhoud van de belijdenisgeschriften moet ongerept worden gehandhaafd, terwijl ze moeten worden overgezet in het Nederlands van deze tijd (1975)'. Bij de uitvoering hiervan hebben de laatst genoemde deputaten een bepaalde werkmethode in praktijk gebracht (Acta, p.377-378). De Kamper synode van 1975 vond dit alles onaanvaardbaar. Het is interessant een en ander op een rijtje te zetten (zie Acta, p.91-92) en van kommentaar te voorzien.

4.1 Talige continuïteit?

- aa De g.s. konstateerde, dat volgens de deputaten de belijdenisgeschriften zijn te behandelen als 'teksten' van Nederlanders uit de 16de eeuw.
- ab Hiertegenover overwoog de g.s., 'dat de belijdenisgeschriften fungeren als geschriften, waarin de kerk tot op vandaag de Heilige Schrift naspreekt en het gemeenschappelijke geloof uitdrukt, en dat deze functie medebepalend is voor de wijze waarop zij taalkundig te moderniseren zijn.
- ac Daarom was de g.s. van oordeel, 'dat de deputaten in hun vertaalmethode onvoldoende het actuele fungeren van de belijdenisgeschriften in rekening brengen'.
- ba De g.s. konstateerde verder, dat volgens de deputaten bij de vertaling van de belijdenisgeschriften de eigen moderne taalvorm moet gerespekteerd worden, zodat niet alleen woorden moeten worden 'overgezet', maar ook de beelden, konstrukties, kompositiepatronen, de lengte van de zinnen, enz.
- bb Hiertegenover overwoog de g.s., 'dat bij een taalkundige modernisering van de belijdenisgeschriften de band met hun oorspronkelijke vormgeving zoveel mogelijk bewaard dient te blijven terwille van de continuïteit in belijdend spreken en terwille van de overeenstemming met allen die dezelfde belijdenis onderschrijven'.
- bc Daarom was de g.s. van oordeel, 'dat bij de moderniseringsmethode, zoals door deputaten voorgestaan, onvoldoende rekening wordt gehouden met de continuïteit in de taalkundige vormgeving van de kerkelijke belijdenisgeschriften, die hen herkenbaar doet blijven als de klassiek gereformeerde belijdenis'.

Kommentaar: Als ik het goed begrijp, bedoelt de synode te zeggen: 'Deputaten, jullie vergeten dat de belijdenisgeschriften tot op vandaag in hun 16de-eeuwse taalvorm onder ons fungeren. De inhoud van die geschriften kennen de kerkmensen dus op dit moment via de 16de-eeuwse taalvorm. Gaan jullie nu die taalvorm helemaal overzetten in het nederlands van nu, dan kan dat tot gevolg hebben dat de mensen van de inhoud vervreemden'.

Tot zover kan ik begrip opbrengen voor het synodale bezwaar. Maar dat alleen om pastorale redenen. Want het is inderdaad een feit: Als je kerkmensen een bekende tekst in een nieuwe vorm voorzet, hebben velen van hen het gevoel (ik zeg het opzettelijk zo, want het is puur subjectief), dat hen de aloude inhoud is afgepakt. Denk maar aan de reacties op de invoering van de zgn. 'Nieuwe Vertaling van het NBG' en van de proefbundel psalmen: 'Ze ontnemen ons Gods Woord, resp. de psalmen van David'. Als de synode om die reden ertoe had besloten de huidige versies van de belijdenisgeschriften te aanvaarden als een moderniseringskompromis, zou ik daar misschien, met moeite, vrede mee kunnen hebben. Overigens was dat pastorale motief beter tot z'n recht gekomen, als de synode had besloten de belijdenisgeschriften in twee kolommen uit te geven, met links de originele (alleen in spelling en interpunctie gemoderniseerde) 16de-eeuwse tekst en rechts een echte vertaling. Dan kon iedereen zelf gaan vergelijken.

Het probleem is nu, dat de synode met haar afwijzing van de opvattingen van de deputaten helemaal geen pastoraal motief had. Het is een principe van haar, 'dat bij een taalkundige modernisering van de belijdenisgeschriften de band met hun oorspronkelijke vormgeving zoveel mogelijk bewaard dient te blijven'. En daar heb ik absoluut geen begrip voor. Want wat wordt in bb-bc in feite gezegd: De continuïteit in belijdend spreken is (mee) afhankelijk van de continuïteit in de taalkundige vormgeving.

Als de synode hiermee gelijk had, zou dat ook betekenen, dat met het verleden van de (in het frans gestelde) NGB en de (in het Duits gestelde) HK in het Nederlands de overeenstemming in belijgend spreken met de frans-, resp. Duitstalige gereformeerden opgehouden of in elk geval vergaand gefrustreerd is. Mocht die vertaling dan wel? Of meent de synode, dat met deze 16de-eeuwse vertaling het wezen van de oorspronkelijke vormgeving gehandhaafd is? Maar wat bedoelt ze dan met die vormgeving? Niet de afzonderlijke woorden (die zijn immers vertaald); soms de woordvolgorde, de zinsopbouw e.d.? (die lopen in de frans/Duitse en Nederlandse editie inderdaad vrij parallel). Maar sinds wanneer wordt continuïteit in belijgend spreken mee bepaald door continuïteit in woordvolgorde en zinsopbouw? Als het in bb vermelde principe *mutatis mutandis* ook toegepast moest worden op het vertalen van de Bijbel, dan zou er nooit meer een Nederlandse vertaling verschijnen. Het maximale zou een Interlinear-Bible zijn.

De voornaamste synodale denkfout is m.i. deze, dat de talige vormgeving verward wordt met de inhoud. De continuïteit in belijgend spreken handhaaft je immers alleen, als je vasthoudt aan de desbetreffende inhoud, onverschillig de verwoording van die inhoud. En dan te bedenken, dat de deputaten in hun uitgangspunten zo duidelijk tussen beide onderscheiden hebben: 'Taalkundige modernisering van de Nederlandse tekst van de NGB van 1561 betekent derhalve: de inhoud van 1561 handhaven en formuleren in het Nederlands van 1975. Dit betekent dat de boodschap ('inhoud') prioriteit heeft boven de taalvorm (die van vroeger en die van nu). Een vertaler moet zich dus als eis stellen, precies vast te stellen wat die boodschap was en is (en blijven moet), en die volledig te respecteren. De taalvorm van die te vertalen boodschap is pas in tweede instantie belangrijk: „Om de betekenis van de oude tekst trouw te blijven, moet je vaak de vorm ervan veranderen" ' (Acta, p. 378).

Onbegrijpelijk dat de synode zich over dit duidelijke onderscheid niet heeft uitgelaten. De enige verklaring hiervoor is, dat zij van mening was dat vorm en inhoud onontwarbaar met elkaar verstrengeld zijn. Dat zou tenminste haar standpunt verklaren, - maar niet billijken, zoals hopelijk gebleken is.

4.2 Stabiel woordgebruik?

- ca De g.s. konstateerde ook, dat volgens de deputaten de eigen moderne taalvorm, waarin de belijdenisgeschriften moeten worden gemoderniseerd, is aan te duiden als het Nederlands van 1975.
- cb Hiertegenover overwoog de g.s., 'dat bij modernisering van de belijdenisgeschriften gewaakt moet worden voor een 'taalvorm' die aan snelle veroudering onderhevig is en daarom schadelijk voor een stabiel woordgebruik in de kerk'.
- cc Daarom was de g.s. van oordeel, 'dat de vertaalmethode van de deputaten onvoldoende rekening houdt met de noodzaak de belijdenis taalkundig zo te moderniseren, dat zij voor langere tijd in gebruik kan blijven'.

Kommentaar: Tot op zekere hoogte kan ik eveneens dit synodale bezwaar navoelen. Want het is ook bijzonder vervelend na verloop van tijd te moeten constateren, dat die reusachtige klus van het moderniseren langzamerhand weer overgedaan moet worden. Alleen, hoe kan dat worden voorkomen? Volgens de synode door te kiezen voor een taalvorm die niet aan snelle veroudering onderhevig is. Maar welke taalvorm is dat dan? Blijkens de resultaten van de synodale werkwijze wordt gedoeld op woorden en uitdrukkingen die (enigszins gemoderniseerd) 16de-eeuws Nederlands zijn, of in elk geval geen gangbaar Nederlands meer. Inderdaad bereik je daarmee een stabiel woordgebruik. Maar zouden we terwille van die stabiliteit binnen de kerk dan niet veel beter Latijn kunnen gaan spreken? Uiteraard, dat zal van de kerkgangsters wel het een en ander vergen. Maar wat een voordelen heeft Latijn niet: De taalvorm reikt dan terug tot in de dagen van Augustinus. Eindelijk is er dan ook weer met hem continuïteit in belijgend spreken.

Kortom, de synode stelt een irreële eis: Te midden van de 'wereld' waarin een constante ontwikkeling van de taal plaatsvindt, moet de kerk een bastion zijn, waarin de taal (en wel van haar belijdenisgeschriften en dat in elk geval voor een deel) gesteld is.

Overigens stelt de synode deze eis niet aan de taal van de preken. Hoeven die er dus niet aan mee te helpen om stabiel woordgebruik binnen de kerk te garanderen? Wat een merkwaardige diskrepantie kun je dan krijgen tussen de taal van kerkelijke teksten en de taal van preken (gesteld dat daarin het Nederlands van nu gebruikt wordt), met alle gevolgen van dien: De één zal op het ene moment in talig opzicht zich in een voorbijgevoerde wereld wanen en op het andere moment zich weer met beide benen in het heden voelen staan. De ander zal zich nu eens koesteren in oude, vertrouwde klanken en dan weer pijnlijk getroffen worden door moderne geluiden. Op deze manier wordt het gestimuleerd, dat de functie van officiële kerkelijke teksten wordt beperkt.

Gehoord de modern-talige preek kan bij de eerstgenoemde zomaar de indruk ontstaan, dat hij in de kerkelijke teksten met hun oude taal (ondanks alle kerkelijke verklaringen van het tegendeel) uiteindelijk slechts te doen heeft met stukken van 'de vaders', die min of meer buiten z'n geloven staan.

Zich stotend aan de gewoon-Nederlandse preek gaat de tweede er gauw toe over de kerkelijke teksten te hanteren als een middel om een bepaalde, gewijde stemming bij zichzelf op te roepen.

In beide gevallen is er van een positief functioneren van die kerkelijke teksten weinig of geen sprake meer. M.i. onvermijdelijk, als je kiest voor een taalvorm die dan wel stabiel mag heten, maar ondertussen een vreemd lichaam blijft in je overige talige uitlatingen.

Overigens hebben de deputaten met hun keuze voor 'het Nederlands van 1975' wel wat aanleiding gegeven voor de reactie van de synode. Die keuze suggereert namelijk een beetje, dat 'het Nederlands van 1975' een aparte grootheid is, die duidelijk af te grenzen valt van het Nederlands van bijv. 1983. Als de deputaten werkelijk dat met die uitdrukking bedoelden te zeggen, kan ik me voorstellen dat een synode op de achterste benen gaat staan. Want wat moet je met zo'n tijdgebonden uitgave van de belijdenisgeschriften?

Ik lees die aanduiding 'het Nederlands van 1975' dan ook liever zo, dat de deputaten op een markante manier wilden zeggen: 'Wij kiezen voor het nederlands dat in déze tijd gangbaar is'. En uiteraard kan dat geen nederlands zijn, dat binnen een paar jaar al weer verouderd is. Want zo snel slijten alleen modieuze termen en uitdrukkingen (die overigens meestal niet tot het gangbare nederlands behoren, maar tot de taal van een bepaalde groep, m.n. de jeugd). Ik zie daarom niet in, waarom zo angstig aangekeken moet worden tegen het kiezen voor het nederlands van nu. Het is waar, na een jaar of twintig of dertig zal een gemoderniseerde tekst weer meer of minder verouderd aandoen en sta je opnieuw voor de taak al of niet ingrijpend te moeten veranderen. Dat is onvermijdelijk en dat zullen we dan ook telkens onder ogen moeten zien.

4.3 Eigensoortige elementen?

- da De g.s. konstateerde tenslotte, dat volgens de deputaten de kerk niet het recht heeft er een eigen kerktaal op na te houden, maar integendeel elke taalbarrière moet opruimen, als zij haar roeping uitvoert om de ongelovigen te helpen tot God te komen.
- db Hiertegenover overwoog de g.s., 'dat eigensoortige elementen in het taalgebruik van de kerk het gevolg kunnen zijn van haar plicht om de waarheid van de Heilige Schrift na te spreken'.
- dc Daarom was de g.s. van oordeel, 'dat de deputaten ten onrechte aan de kerk het recht ontzeggen om zich bij haar gehoorzaam naspreken van de Heilige Schrift zo nodig van eigensoortige elementen in haar taalgebruik te bedienen'.

Kommentaar: Opmerkelijk is, dat de deputaten spreken over 'kerktaal' en de synode over 'eigensoortige elementen in het taalgebruik'. Ogenschijnlijk vallen beide aanduidingen niet met elkaar samen. Met 'kerktaal' wordt een totaliteit van stereotiepe woorden en wendingen bedoeld, terwijl je bij 'eigensoortige elementen' denkt aan beperkte, op zichzelf staande karakteristieke onderdelen. Zo geformuleerd lijkt er niets aan de hand te zijn. Want inderdaad bestaan er termen die typisch godsdienstig/kerkelijk zijn, zonder dat ook maar iemand voor vervanging pleit, bijv. de termen: God, kerk, sakrament, doop, avondmaal, duivel. Verder zijn er natuurlijk woordkombinaties die absurd voor niet-gelovigen, maar die eveneens onopgeefbaar zijn: uit z'n graf opstaan, naar de hemel gaan, God en mens zijn, enz.

Toch kan de synode dit niet bedoelen, want tegen deze 'eigensoortige elementen' hebben de deputaten geen enkel bezwaar gemaakt. Wat dan wel de bedoeling is? Uitsluitel daarover krijgen we, als we het produkt van de synodale werkwijze voor ons nemen (zie *Van Credo tot Amen*). Daarin treffen we woorden en uitdrukkingen aan als: opvaren naar de hemel, opstanding van het vlees, God is een geheel enig ... wezen, Christus heeft de menselijke natuur aangenomen, zaligheid, loven en prijzen, aan Gods gerechtigheid voldoen, verlossing, zonden en ellende, een waarachtig mens, rechtvaardiging, van ons geloof uit de vruchten verzekerd zijn. Ik doe een willekeurige greep.

In vergelijking met het gangbare nederlands zijn dit inderdaad 'eigensoortige elementen in het taalgebruik'. Maar in welk opzicht zijn die genoemde woorden en uitdrukkingen eigensoortig? Dat ze, ietwat gemoderniseerd, afkomstig blijken te zijn van 16de-eeuwse kerkelijke teksten en in het nederlands van nu niet meer of anders gebruikt worden. Dat begrijp ik dan niet: Waarom kon men z'n geloof in de 16de eeuw wel in de vroegtijd gangbare (schrijf)taal verwoorden en zijn wij daarvoor voor een deel aangewezen op die vroegere formuleringen? 'Nou', zegt de synode, 'eigensoortige elementen in het taalgebruik van de kerk kunnen het gevolg zijn van haar plicht om de waarheid van de Heilige Schrift na te spreken'. Dat lijkt een ijzersterk argument: Als de Bijbel mij dwingt een bepaalde weg op te gaan, dan heb ik toch niet het recht daar welke bezwaren ook tegen aan te voeren? Maar vereist het naspreken van 'de waarheid van de Heilige Schrift' werkelijk van ons eigensoortige elementen in het taalgebruik? Waarom dan uitgerekend archaische elementen? Is de 20ste-eeuwse taal soms niet soepel genoeg voor het 'naspreken' van die waarheid?

Of zou de synode hier de inhoud van de Bijbel onscheidbaar verbonden zien met de aanvaarde vertaling (die van de Staten of van het NBG) en bedoelt zij uiteindelijk te zeggen: 'In de talige modernisering van belijdenisgeschriften moet je aansluiten bij de gangbare bijbelvertaling.' Inderdaad krijgt die modernisering dan heel eigensoortige elementen, want de vertaling van het NBG deed bij haar verschijning in 1951 al ouderwets aan. Maar het 'naspreken' van de Bijbel slaat toch niet op de talige vorm, maar op de inhoud?

4.4 Kampen onbegrijpelijk

Uit al het genoemde commentaar kan duidelijk zijn, dat ik niet kan instemmen met de Kamper overwegingen en oordelen. Alleen al immanent zijn ze niet te verdedigen. Maar belangrijker is nog de transcendente kritiek. Want ik ga met de deputaten mee, als ze bij het vertalen van kerkelijke teksten deze twee doelstellingen noemen (Acta, p. 379).

- 1 de kerk moet elke taalbarrière opruimen als zij haar roeping uitvoert om de ongelovigen te helpen tot God te komen;
- 2 de gelovigen moeten hun gebeds- en kerkactiviteit niet van hun overige activiteiten isoleren door een apart, uit dualisme voortkomend taalgebruik (vervreemding)'.

Ik vind het onbegrijpelijk, dat een synode deze twee doelstellingen in feite bestrijdt. Toegegeven, je kunt ongelovigen de kerktaal bijbrengen, net zoals je niet-vissers het visserslatijn kunt leren. Maar daarmee vraag je van ongelovigen meer dan je principieel kunt verantwoorden. Verder is waar, dat er voor gelovigen te leven valt met allerlei eigensoortige elementen in het taalgebruik. Ondertussen wordt daardoor wel de afstand vergroot tussen de wereld van Bijbel en kerk en die van het alledaagse leven.

Prozaschrijvers hebben het vandaag gemakkelijk, als ze zich tegen het christelijk geloof willen afzetten. Ze hoeven alleen maar letterlijke aanhalingen van kerkelijke teksten te plaatsen te midden van hun eigentijdse proza en de vervreemding is daar. De Kamper synode heeft daar geen moeite mee. Ter wille van 'de continuïteit in belijdend spreken' en van 'stabiel woordgebruik in de kerk' en bovendien als gevolg van de plicht 'de waarheid van de Heilige Schrift na te spreken' is het volgens haar immers noodzakelijk eigensoortig te spreken. Wat moderne prozaschrijvers met zulke archaïsche elementen uithalen, zal zij daarom ongetwijfeld als 'smaad ter wille van Christus' beschouwen. Maar ik geneer me, als ik ontdek hoe citaten van kerkelijke teksten alleen al door hun vormgeving volledig disharmoniëren met het hen omringende proza.

5 En vroeger dan?

Een laatste vraag waarmee ik me wil bezighouden, is, of de benadering van de Kamper synode soms te verdedigen valt met wat vroeger de handelwijze was op dit gebied.

5.1 Augustinus en zijn tijd

Ten dele krijgt de synode met haar benadering het gelijk aan haar kant. Eén citaat van Mohrmann over Augustinus kan dit bewijzen: 'Wij zien, hoe Augustinus zich in de jaren na zijn doopsel geleidelijk het Christelijk idioom eigen maakt, hoe hij zich geleidelijk inleeft in den Christelijken taalvorm. Om ten volle te begrijpen, wat dit betekent, moet men weten, dat zich in de eerste eeuwen van het Christendom in het Latijnse Westen een Christelijke groepstaal ontwikkeld heeft'. Dat er van christelijke groepstaal sprake was, maakt Mohrmann hard door te wijzen op de aanwezigheid van:

- a 'Directe lexicologische christianismen': Dat zijn door christenen gevormde nieuwe woorden en uit de griekse Bijbel overgenomen termen.
- b 'Semantische christianismen': Bestaande woorden die een nieuwe, specifiek christelijke betekenisinhoud kregen.
- c 'Indirecte lexicologische christianismen': Woorden die een algemene, niet specifiek christelijke, begripsinhoud hebben, maar toch uitsluitend bij christenen voorkwamen.

Daaruit trekt Mohrmann haar konklusie: 'De Oudchristelijke groepstaal was dus een taalvariatie binnen het kader der algemene taal'. En van Augustinus geldt dan, dat hij zich langzamerhand aan dit oudchristelijke idioom heeft aangepast (Sint Augustinus, 1948, p. XXVII-XXX). Met haar visie bevindt de Kamper synode zich dus in de lijn van één van de grootste voorgangers uit de kerkgeschiedenis. Maar historisch valt er meer te zeggen.

5.2 Luther en zijn bijbelvertaling

Bij Luther kan de Kamper synode onmogelijk in het geveel komen. Want uit het materiaal dat Kooiman over diens vertaalwerk naar voren brengt, blijkt niets ervan dat Luther voorstander was van allerlei kerktaalige eigenaardigheden. Integendeel, naar z'n eigen zeggen moet men 'niet aan de letters van de Latijnse taal vragen, hoe men Duits moet spreken ..., men moet de moeders in huis, de kinderen op straat, de gewone man op de markt vragen en er goed op letten (den selbigen auff das maul sehen), hoe zij spreken en daarnaar moet men vertalen' (Kooiman, z.j., p.85). Vandaar dat Luther onder getrouw overzetten niet verstaat 'een zo letterlijk mogelijk, woord voor woord, vertalen, maar het overbrengen van geest en bedoeling van het stuk, dat de vertaler zelf doorleefd moet hebben, wil hij, wat zij n taak is, het contact tussen schrijver en lezers leggen' (idem, p.87).

Een mooi voorbeeld. In de vertaling van het NBG begroet de engel Gabriël Maria met de woorden: 'Wees gegroet, gij begenadigde'. Het Griekse woord, dat hier met begenadigde vertaald wordt, kan oorspronkelijk ook betekenen: die u bemind gemaakt hebt, die in de gunst staat. Daarom vertaalde Luther: 'Gegrüsset seist du, Holdselige'. Hij verdedigt deze weergave dan aldus: 'Wanneer de engel Maria groet en zegt: Gegroet, Maria, vol genade, de Heer zij met u - wel, dan is dat tot nu toe slecht vertaald, letterlijk naar de Latijnse tekst. Zeg nu eens eerlijk, of dat goed Duits is? Welke Duitser zegt nu: Gij zijt vol genade? En welke Duitser begrijpt het, als dat gezegd wordt: vol genade? Dan denkt hij aan een vat vol bier of een buidel vol geld. Daarom heb ik het verduits met: du Holdselige, want dan kan een Duitser zich ongeveer indenken, wat de engel bedoelde met zijn groet. En nu zijn de papisten razend op mij en beweren, dat ik de groet van de engel verknoeid heb, ofschoon ik met mijn vertaling nog niet eens het beste heb getroffen. Want in het beste Duits zou de groet aldus moeten luiden: Gott grüsse dich, du liebe Maria - want dat wil de engel eigenlijk zeggen en zo zou hij gesproken hebben als hij het in het Duits gezegd had. Wanneer ik het zo vertaald had, hadden ze zich, uit eerbied voor de lieve Maria en uit ergernis over het feit, dat ik de groet helemaal vernield had, misschien wel opgehangen' (idem, p.88-89.)

Als de Kamper synode in die tijd gehouden was, had die ongetwijfeld niet aan ophangen gedacht. Wel zou die Luther hebben voorgehouden: 'Beste broeder, u vindt 'begenadigde' geen goed nederlands, maar u vergeet dat eigensoortige elementen in het taalgebruik noodzakelijk kunnen zijn vanwege de plicht de waarheid van de Bijbel na te spreken'.

Kortom, voorzover ik nu kan overzien, kunnen Luther en de Kamper synode op dit punt onmogelijk op één lijn met elkaar gebracht worden.

5.3 Het Nieuwe Testament

Kerktaal, of althans eigensoortige elementen in 'het kerkelijk taalgebruik: ja of nee, vanuit de kerkgeschiedenis kun je voor beide antwoorden gezaghebbende figuren naar voren halen. Daarom is het goed tenslotte stil te staan bij de verhouding van de taal van het griekse NT tot het overige grieks van die dagen.

Allereerst moet dan vastgesteld worden, dat het grieks van het NT ingebed was in het toenmalige hellenistische grieks. Toch wijkt het in bepaalde opzichten van het doorsnee-hellenistische grieks af. Er zijn namelijk, behalve latinismen, talloze semitismen aanwijsbaar. Die moeten worden teruggevoerd op de invloed van de Septuaginta (de hebraïserende griekse vertaling van het OT) en op het feit dat de meeste nieuwtestamentische schrijvers zelf van joodse afkomst waren en het grieks slechts als tweede taal hanteerden (zie Blass e.a., p.1-9; verder: Grossouw en Mussies).

Meijer trekt hieruit o.a. de konklusie: 'De taal van het Nieuwe Testament was de wereldtaal van die dagen, oecumenische taal ... Maar het taalgebruik was meer de taal van de Kerk dan de taal van de 'wereld'.' (Meijer, 1976, p. 36).

Met de formulering van de tweede zinsnede heb ik moeite. Meijer wekt hierdoor namelijk de suggestie, dat het NT in kerktaal is gesteld. Maar als ik zijn betoog goed heb gevolgd, is dat niet zijn bedoeling. Met kerktaal wordt immers bedoeld (om weer de omschrijving van Wiegel- Wierenga aan te halen): 'een groepstaal van kerkmensen, bestaande uit een hecht systeem van stereotiepe vormen en konstrukties die niet mee-ontwikkeld zijn met het gewone, natuurlijke nederlands, en die alleen gebruikt worden op godsdienstig gebied'. Maar in het NT is wat anders aan de hand. Nergens in de bovengenoemde literatuur ben ik het namelijk tegengekomen, dat er talige elementen in staan, die alleen karakteristiek zijn voor het NT en dus tot godsdienstig gebruik zijn beperkt. Integendeel, de taal van het NT mag voor een groot deel onder invloed staan van een godsdienstige bron, de Septuaginta, diezelfde taal werd blijkens gevonden papyri en ostraka door de joden in de verschillende verbanden van hun leven gesproken. Van kerktaal in de door Wiegel-Wierenga omschreven zin is in het NT dan ook geen sprake. Maar ook de door Kampen beweerde noodzaak tot eigensoortige elementen in de taal (zie db in 4.3.) is in het NT niet aanwijsbaar. Hoeveel karakteristieks daar ook in mag staan, die eigensoortigheden deelt het NT, zoals gezegd, met andere bronnen en kan alleen daarom al niet getypeerd worden als het gevolg van de plicht de waarheid zo goed mogelijk te verwoorden.

Konklusie: Het nieuwtestamentische taalgebruik is niet overheersend te typeren als de taal van de kerk (zoals Meijer doet), want dan zou het tot dat terrein beperkt moeten zijn. We hebben in het NT te doen met de taal die de eerste gelovigen, joden, hanteerden op allerlei gebied. Met hun semitiserend grieks was ook de tweede doelgroep van het NT vertrouwd: de proselieten en andere mensen van heidense afkomst die regelmatig met joden omgingen. Het staat bijv. alleen al vast, dat in de synagoges van de diaspora Grieks de voertaal was en dat bovendien met de Septuaginta werd gewerkt (Mussies, p.212-213).

Op grond van deze stand van zaken durf ik de stelling aan, dat de taal van het NT een sterk argument is tegen het gebruik van kerktaal. De in eerste instantie aangesproken mensen zijn immers in die taal(variant) benaderd, waarmee ze van huis uit of door latere kontakten al vertrouwd waren.

5.4 Geen kerktaal

Gelet op Augustinus en zijn tijd kunnen we zeggen, dat het gebruik van een kerkelijke groepstaal oude papieren heeft. Maar gelet op Luther en op het NT zelf kan worden gekonkludeerd, dat het gebruik van gewone taal binnen de kerk, die overeenkomt met de in de andere levensverbanden gehanteerde taal, eveneens oude en zelfs betere papieren heeft. Ook op grond van de geschiedenis kan daarom nooit gesteld worden, dat de kerk er vaak niet onderuit kan kerktaal of in elk geval kerktalige elementen te gebruiken.

6 Slot

En hiermee kom ik weer uit bij het begin van m'n verhaal, dat ik enthousiast ben over de verschijning van de NGB in gewoon nederlands. Na *De Heidelbergse Katechismus in het Nederlands van nu* weer een uitgave waarin in talig opzicht wereldlijk over God wordt gesproken, dus in woorden en zinswendingen die volledig in harmonie zijn met die waarmee we praten over welk ander onderwerp ook. Een verrukking om met het boekje bezig te zijn. Al lezend wordt het me nog eens ekstra duidelijk, hoe dicht God bij ons is gekomen. Z'n woorden en daden hebben niet slechts betrekking op een beperkt gebied in de hogere regionen van m'n bestaan. Ze slaan op de totaliteit van m'n alledaagse werkelijkheid. Ik kan er dan ook over praten op een manier die van mij niet vraagt dat ik onzichtbaar de handen vouw. Ik mag aan de afwas zijn, met messen en vorken rammelen en tussendoor ernaar informeren waar alles opgeborgen moet worden, - ook dan valt m'n spreken over God niet uit de toon. Als m'n huishoudelijke bezigheid daarbij stagneert, komt dat alleen doordat ik, al pratend in m'n alledaagse taal, onder de indruk kom van de ongedachte kaders waarin zo'n gewone huishoudelijke activiteit gevat is.

Literatuur

- Acta van de generale synode van de geref. kerken in Nederland*, samengekomen te Kampen op dinsdag 15 april 1975, Enschede 1976.
- W. Bartholomäus, *Kleine Predigtlehre*, Zürich-Einsiedeln-Köln 1974.
- F. Blass, A. Debrunner, F. Rehkopf, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 1976¹⁴.
- M. Frisch, *Tagebuch 1946-1949*, Frankfurt am Main 1974.
- W. Grossouw, *Bijbelgrieks*, in: A. van den Born (ed.), *Bijbels woordenboek*. Roermond 1966-1969³, k. 165-168.
- W. J. Kooiman, *Luther en de Bijbel*, Baarn z.j.
- J. A. Meijer, *Oecumenische taal. Beschouwingen over het Nieuwtestamentisch Grieks in de laatste twee eeuwen*, Groningen 1976.
- G. Mussies, *Grieks als taal van het Nieuwe Testament*, in: M. J. Mulder, B. J. Oosterhoff e.a. (ed.), *Bijbels handboek*, deel I, Kampen 1981, p. 201-216.
- Sint Augustinus, *Preken voor het volk, handelende over de Heilige Schrift en het eigen van den tijd*, vertaald en ingeleid door C. Mohrmann, Utrecht-Brussel 1948.
- H. J. Schultz, *Wereldlijk van God spreken. Het woord der kerk in de radio*, Wending 19, 1964, p.365-382.
- Van Credo tot Amen*. Werkboek bij de zes belijdenisgeschriften in hedendaags Nederlands, Haarlem 1981.
- J. Wiegel en L. Wierenga, *De Nederlandse Geloofsbelijdenis in gewoon nederlands vertaald*, Groningen 1982.
- Ds. C. van der Leest (geboren in 1946) heeft theologie gestudeerd aan de Theologische Hogeschool in Kampen (Broederweg) en is nu predikant van de Gereformeerde Kerk (vrijgemaakt) te Rotterdam-Delfshaven.